

Araştırma Makalesi / Research Article

BİR SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK BÂCIYÂN-I RÛM TEŞKİLATI

Sıla SABANCILAR EREN¹

Öz

Ahilik teşkilatı ve Ahiliğin bir kolu olan Bâciyân-ı Rûm teşkilatı kendi döneminde sivil toplum örgütü özelliği taşımaktadır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik yönleriyle özerk bir nitelik taşıyan ve toplumla bütünleşen Ahilik teşkilatı, yerel bir otorite birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bâciyân-ı Rûm teşkilatı da Ahiliğin bir kolu olarak, Ahilerin yanında yer alan bir örgütlü yapıdır. Bâciyân-ı Rûm teşkilatı, Ahiliğin değer sistemini benimseyen, bu değerler ekseninde ticaretle uğraşan Türk kadınlarından oluşmaktadır. Bâciyân-ı Rûm aynı zamanda kadınlara özgü mesleklerin öğretildiği, kimsesiz ve muhtaç kadınlarla dayanışmanın olduğu bir kadın örgütüdür. Yardımlaşma, dayanışma ve sosyal hizmet üstlenicisi rolüne sahip olma durumu, Bâciyân-ı Rûm'u sivil toplum örgütü olarak tanımlamaya olanak tanımaktadır. Bâciyân-ı Rûm asker kadınlardan oluşan bir örgüt olarak Anadolu Ahileri ile savunma ve askeri destek gücünü temsil etmektedir. Bâciyân-ı Rûm'un Bektaşî tarikatı ile olan organik bağı da onun sivil toplum örgütü olabileceği görüşünü desteklemektedir. Bu çalışmada, Ahilik teşkilatı ekseninde Bâciyân-ı Rûm teşkilatı incelenecektir. Bâciyân-ı Rûm'un, dönemi açısından sivil toplum örgütü olarak değerlendirilebileceği, çalışmanın temel iddiasını oluşturmaktadır. Döneme ilişkin kaynakların sınırlı olması nedeniyle Bâciyân-ı Rûm, Ahiliğin bir kolu olma özelliğiyle öne çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bâciyân-ı Rûm, Ahi teşkilatı, Sivil toplum

BÂCIYÂN-I RÛM ORGANIZATION AS A CIVIL SOCIETY ORGANIZATION

Abstract

The Ahi organization and the Bâciyân-ı Rûm organization, a branch of the Ahi organization, also have the characteristics of a civil society organization in its own period. Having an autonomous character with its political, social and economic aspects and integrating with the society, the Ahi organization appears as a local authority unit. The Bâciyân-ı Rûm organization, as a branch of the Ahi-order, is an organized structure that stands by the Ahis. The Bâciyân-ı Rûm organization is composed of Turkish women who adopt the value system of the Ahi-order and engage in trade in line with these values. Bâciyân-ı Rûm is also a women's organization where women-specific professions are taught and solidarity with orphaned and needy women is practiced. Having the role of assistance, solidarity and social service undertaker allows us to define Bâciyân-ı Rûm as a non-governmental organization. On the other hand, Bâciyân-ı Rûm, as an organization of military women, represents the defense and military support force with the Anatolian Ahis. Bâciyân-ı Rûm's organic connection with the Bektashi order also supports the view that it could be a civil society organization. In this study, the Bâciyân-ı Rûm organization has been examined in the axis of the Ahi organization. The main claim of the study is that Bâciyân-ı Rûm can be considered as a civil society organization in terms of its period. Due to the limited sources on the period, Bâciyân-ı Rûm is emphasized with its feature of being a branch of the Ahi organization.

Keywords: Bâciyân-ı Rûm, Ahi organization, Civil society.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ssabacilar@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8141-279X.

Başvuru Tarihi (Received): 07.02.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

Anadolu toprakları çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ancak Anadolu’da kalıcı olan en önemli toplumsal kimlik Türklerdir. Anadolu’nun Türkleşmesinde ise dört temel örgütsel yapı etkilidir. Bunlar; Gâziyân-1 Rûm (Anadolu Gazileri), Âhiyân-1 Rûm (Anadolu Ahileri), Abdalân-1 Rûm (Anadolu Abdalları) ve Bâciyân-1 Rûm’dur (Anadolu Bacıları/Kadınları) (Öztürk, 2013; Barkan, 1942). Rûm, Anadolu anlamına gelmektedir. Anadolu’nun Türkleşmesinde Anadolu Gazileri savaş ve gazayla; Anadolu Ahileri ticari yaşamla; Anadolu Abdalları İslam inancını doğru yaşayarak ve yayarak; Anadolu Bacıları da özellikle ticaret ve iskân politikasıyla bu sürecin bir parçası olmuşlardır. Göç ettikleri yerlerde yeni bir toplumsal yaşamın temellerini atmış, kendi değer sistemiyle kişileri kazanmışlardır. Biraz daha detaylandırmak gerekirse Ahiler, Selçuklu Devleti’nden Osmanlı Devleti’ne geçiş sürecinde otorite boşluğunun doldurulmasında da etkiye sahipken; Anadolu Gazileri Ahilerle birlikte hareket ederek bölgede hâkimiyet sağlanmasında ve devletin merkezileşmesinde rol almışlardır (Tabakoğlu, 2013). Bu yönüyle Anadolu’da birliğin sağlanmasından, Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna kadar geçen sürede Türkler, Anadolu’nun örgütlü toplumsal yapılarından birini oluşturmuştur. Bâciyân-1 Rûm ise, söz konusu toplumsal yapıların hepsini kapsayan geniş bir faaliyet alanına sahip olmuştur.

Bâciyân-1 Rûm teşkilatı hakkında bilimsel kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bâciyân-1 Rûm’un ilk defa Aşıkpaşazade Tarihi’nde ele alındığı bilinmektedir. Gâziyân-1 Rûm, Âhiyân-1 Rûm, Abdalân-1 Rûm, Bâciyân-1 Rûm’dan bahseden kitap, tarihsel dönemi gereği sınırlı bilgiye erişmeye olanak tanımaktadır. Aşıkpaşazade Tarihi’nde Bâciyân-1 Rûm’u Hacı Bektaş Veli’nin “*ihitiyar ettiğini*” (seçtiğini), Hatun Ana denilen ve Fatma Bacı olduğu düşünülen kişiyi kızı gibi yetiştirdiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bilgiyi destekleyen araştırmalar sonucunda Bâciyân-1 Rûm ve Bektaşilik arasında güçlü bir bağ kurulmaktadır. Fuat Köprülü (1991) de benzer biçimde Bâciyân-1 Rûm’un kadın teşkilatı olduğunu dile getirmekte ve Bektaşilikle arasındaki bağı kadınlara verilen “*bacı*” lakabı doğrultusunda gerekçelendirmektedir. Köprülü (1999) Bâciyân-1 Rûm’un ya sufi zümresi ya da daha baskın bir ihtimal olarak uç beyliklerdeki silahlı kadın birliklerinden oluşan bir kadın teşkilatı olabileceği görüşünü savunmaktadır. Yapılan araştırmalar ekseninde Bâciyân-1 Rûm adında o dönemde var olan bir kadın örgütü vardır. Bâciyân-1 Rûm hakkında yazılan bir kitap mevcuttur. Mikail Bayram tarafından ele alınan kitabın adı Fatma Bacı ve Bâciyân-1 Rûm Anadolu Bacılar Teşkilatı’dır. Yazar kitabında Bâciyân-1 Rûm’un ahi kadın teşkilatı olduğunu ve kurucusu Fatma Bacı’nın Ahi Evran’ın eşi olduğu bilgilerine yer vermekte ve Vilayetname’de geçen Kadıncık’ın Fatma Bacı olduğunu dile getirmektedir (Bayram, 2016).

Bâciyân-1 Rûm hakkında yapılan araştırmalar sonucunda bu örgütün tarihin ilk kadın örgütü olduğu söylenebilir. Bâciyân-1 Rûm, hem asker kadınları hem Ahi kadınları hem de Bektaşî zaviyesindeki tasavvufî nitelikleriyle değerlendirilen kadınları temsil etmektedir. Bâciyân-1 Rûm çok yönlü bir toplumsal görünüme sahiptir. Bâciyân-1 Rûm, Türk kadınlarından oluşmaktadır. Ahiliğin kadın kolu olarak ele alabileceğimiz Bâciyân-1 Rûm, siyasal alanda iskan politikasının bir parçası, ekonomik alanda kadın üretiminin ve girişimciliğinin ilk örneklerinden biri, toplumsal yaşamda kadınların eğitildiği, savaştığı, sosyal hizmet üstlenicilerinden biri olarak ele alınabilir. Bâciyân-1 Rûm’un toplumsal, siyasal ve ekonomik yönüyle bir sivil toplum örgütü özelliğine de sahip olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Anadolu’nun ve Osmanlı Devleti’nin kurucu unsuru olan Bâciyân-1 Rûm teşkilatının tarihsel süreç ekseninde temel özellikleri detaylı biçimde incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, Bâciyân-1 Rûm teşkilatı ile ilgili temel kaynakların tümünü erişilmeye çalışılmıştır. Literatürde Bâciyân-1 Rûm ile ilgili az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın özgünlüğü, Bâciyân-1 Rûm’u bir sivil toplum örgütü olarak ele alan ilk çalışma olmasıdır. Ayrıca çalışmanın özellikle Türkçe literatürdeki eksikliğe önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.Ahilik ve Bâciyân-ı Rûm

Ahilik, 13. yüzyılda kurulan bir Türk teşkilatıdır. Ahilik teşkilatı Ahi Evran tarafından kurulmuştur. Ahilik fütüvvet teşkilatının devamı niteliğindedir. Ahi Evran mutasavvıf bir esnaf olarak Türk esnaf ve sanatkârlarını ahlaki ve sanatkârlık örgütü olan, Ahilik teşkilatı çatısında birleştirmiştir (Çandır ve Aydın, 2021). Ahilik Anadolu'nun kimlik kazanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ahilik, başlangıçta yardımlaşma ve dayanışma ruhunu taşıyan, bozulmuş Anadolu birliğini ve toplumsal yapıyı yeniden kuran ve tasavvuf ehlini de kapsayan çok fonksiyonlu bir kurumdur (Özerkmen, 2004). Ahiliğin bu özellikleri Selçuklu Devleti'ndeki iki önemli hükümdar olan I. İzzettin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubat dönemlerinde kurumsallaşmış itibarlı hale gelerek, toplumsal yaşam üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de Ahi hükümdarlara rastlamak mümkünse de özellikle siyasi otoritenin merkezileşmesiyle Ahiliğin daha ziyade sosyoekonomik fonksiyonlarıyla anılan sivil toplum örgütlerine dönüştüğü bilinmektedir. Ahilik ve ahiliğin kadın kolu olan Bâciyân-ı Rûm, çok yönlü, siyasal, toplumsal ve ekonomik fonksiyonlarıyla öne çıkan toplumsal kurumdur.

1.1.Anadolu'da Ahilik ve Ahiliğin Değer Sistemi

Ahilik, 13. yüzyılda Türkler tarafından kurulan, 18. yüzyıla kadar varlık gösteren sosyoekonomik özellikleri ile öne çıkan çok boyutlu bir örgüttür. Ahi sözcüğü etimolojik olarak Arapça'da "kardeşim", Türkçe'de "cömert, eli açık" anlamına gelen "akı" sözcüğüne dayanmakta ve Divan-ı Lügat'ı Türk ile Atabetü'l Hakayık eserlerinde de aynı anlamda kullanılmaktadır (Anbarlı ve Acar, 2005). Kardeşim anlamına gelen Ahi sözcüğü, "hep birlikte büyük hedeflere yürümek" anlayışına dayanmakta ve toplumun geçmiş değerlerine bağlılığı, somut koşullara çözüm getirmeyi ve gelecek için bir pusula görevi üstlenmeyi de kapsayan bir düşünce sistemini ifade etmektedir (Özerkmen, 2004). Bu yönüyle Ahilik, kamusal iyiyi bireysel iyiden önce konumlandıran bir yapıya sahiptir. Ahiliğin bu özelliği onun sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı simgeleyen sivil toplum örgütü olma özelliğinde gözlemlenebilir. Diğer yandan sosyal hizmet üstlenicisi rolünü üstlenen Ahi teşkilatı, kendi içindeki düzenleyici normlar ve dayandığı ilkeler sayesinde bireylere kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Ahilik ticari hayatı düzenleyen, kişilere zanaat öğreten ve sosyal güvenlik ihtiyacını da karşılayan niteliklere sahiptir.

Ahi Evran, Ahiliğin kurucusudur. Ahiliği itibarlı hale Ahi Evran getirmiştir. Ahilik, Anadolu Türklerinin göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişine katkı sunan, sanat ve ticaretle uğraşmasını teşvik eden ve bu sayede Türklerin kent yaşamında imtiyazlı ve söz sahibi olmasını sağlayan bir kurumdur (Çağatay, 1974). Ahiliğin kurumsallaşma sürecinde tarihsel olarak uzun ve fütüvvet ile ilişkili bir süreç söz konusudur. Selçuklu hükümdarlarından I. İzzettin Keykavus'un fütüvvet kurumuna girmesiyle Anadolu'da yayılmaya başlayan fütüvvet hareketi, Ahilik kurumuna dönüşmüş ve I. Alaeddin Keykubad döneminde söz konusu yayılma hız kazanarak, toplumsal katmanlar arasında güçlenmiştir (Ocak, 1996). Ahiliğin Anadolu'da güçlenmesinde siyasal olarak her iki hükümdarın desteği de önemlidir. Aynı zamanda Ahiliğin dayandığı değer sisteminin kabul görmesi de kurumsallaşma sürecini hızlandırmıştır. Moğol istilasıyla Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türk göçleri de bu süreçte Ahiliğin, Anadolu'nun Türkleştirilmesi fonksiyonuna katkısıyla sonuçlanmıştır.

Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran aynı dönemde Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Her iki toplumsal önder de 13. yüzyılda yaşamıştır. Bektaşiliğin temsilcilerinden olan Hacı Bektaş Veli Anadolu'nun Türkleştirilmesi sürecinde; Ahi Evran da Ahilik teşkilatının kurulması sürecinin en önemli tarihsel önderleridir. Bu önderler, Moğol istilası karşısında da Anadolu topraklarının korunması için mücadele etmişlerdir. Hacı Bektaş Veli, göçebe Türklerin ulusal duygularını kamçılıyıp, Türk dili, kültürü, müziği, edebiyatı ve folklorunun İran ve Bizans etkisinden kurtarırken; Ahi Evran Türk sanatkârlarını ahlak ve sanat örgütü olan ahilik içinde örgütleyerek; alın teriyle, minnetsiz, kendine güvenen bir biçimde yaşayabileceğini aşlamıştır (Çağatay, 1974).

Ahilik bu yönüyle hem Türk kimliğini koruyan hem de mesleki bir örgüt olarak Türklerin, sosyoekonomik açıdan kendini var edebildiği bir yapıdır. Ahiler yaşadıkları bölgelerde tasavvufi ilkeleri yaşamlarında sergileyen, savaşçı, dürüst, yardımsever, hoşgörülü ideal bir kahraman tipini yansıtır (Batuta, 1981). Ahilik bu yönüyle toplumsal açıdan arzulanan bir statüyü temsil etmektedir. Batuta Ahiler ile ilgili gözlemlerinde, Ahilerin kahramanlıklarının önemli bir parçasına dikkat çekmektedir. Batuta (1981) eserinde “Ahilerin eşi benzeri yoktur, zorbaları yola getirir onlara katılan kötülerini ortadan kaldırır” biçiminde ifadelerle yer vermekte ve ahiliğin ahlaki boyutunu vurgulamaktadır. Bu yönüyle iyilik ve kötülük ekseninde iyiden taraf olan Ahiler, toplumsal yaşamda pasif değil aksine aktif bir biçimde “rol model olan” kimlikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ahiliğin siyasal ve toplumsal yaşamda itibarlı olmasının temelinde bu bakış açısının da payı olduğu düşünülebilir. Diğer bir gösterge de Selçuklu Dönemi sonrasında da hükümdarların Ahi Teşkilatında yer almalarıdır. Tarihsel olarak Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin Ahi olduğu bilinmekte; I. Murad'ın da Ahiliğe girdiği iddia edilmektedir (Çağatay, 1974). Bu durum Ahiliğin prestijli olduğuna ve siyasal olarak da kabul gördüğüne yönelik iddiaları güçlendirir.

Çok boyutlu olan Ahiliğin ahlaki boyutunu “*fütüvvetname*” diye bilinen değerler oluşturmaktadır. Fütüvvet Arapça kökenli bir sözcük olup, ahlaki davranış kurallarını anlatan bir kavramdır. Fütüvvet, dost kusurunu görmemeyi, düşmanlıktan ziyade dostluğun tercih edilmesini, kişinin nefesine sahip olabilmesini, sofrasında dine bağlı, dinsiz, fakir vb. olduğuna bakmaksızın herkese yer açılmasını, ikramda bulunmayı, verdiği sözü tutmayı, ikiyüzlü ve kibirli olmamayı içeren bir değer sistemidir (Yeniterzi, 1964). Dostluk, paylaşma, diğerkâmlık, eşitlik gibi ahlaki bir değer sistemi oluşturan bu yaklaşım, ideal olanı tarif etmektedir. Kişilere erdemli olmayı öğütleyen Ahiler misafirperverlikleriyle, paylaşımcı yönleriyle ve erdemleriyle tanınan kişilerdir. Eğer bir kişi Ahi olabilmek istiyorsa benzer erdemlere sahip olmalı, fütüvvet şartlarını yerine getirmelidir (Şahin, 1964). Bu değerler Ahilikte ahlak eğitiminin bir parçasıdır. Ahlaki eğitim hem ahilik örgütü içinde hem de zaviyelerde verilmektedir. Ahiliğin ahlak anlayışının gelişmesinde hem fütüvvet anlayışının hem de göçebe kültürün etkisi olduğunu dile getiren Anbarlı ve Acar (2005), dayanışma ihtiyacı ile yardımlaşmak, dış etkenlere birlikte karşı çıkmak, ayrımcılık yapmadan muhtaçlara destek olmanın göçebe töresine dayandığını belirtmektedirler. Benzer biçimde Alyüz de (2022) Türklerdeki göçmen anlayışın dayanışmayı gerektirdiğini ve Anadolu'da farklı topluluklar arasında yaşamın sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel nitelikleri içinde Ahi örgütlenmesinin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Ahilik, çokkültürlü Anadolu coğrafyasında Türklerin kendisini var edebilme sürecinde gelişen ve kurumsallaşan pusula olmuştur.

Ahilik ve Bektaşilik arasında da güçlü bir bağ vardır. Ahilik, Bektaşilikle benzeşen ritüellere sahiptir. Bu ritüeller; Ahiliğin “şed kuşanma”, “bel bağlama” ritüelinin Bektaşilikteki “tğbend bağlama” ile hemen hemen aynı olması (erdemlilik üzerine telkinler); her ikisinde de “tac ve hırka giymek”, “tırış erkânı” (berber esnaf için), “meydan süpürmek, sofraya çekmek, şerbet içmek erkânları” gibi ritüellerin hem fütüvvetnamelerde hem de Bektaşiliğe ilişkin metinlerde yer alması bu benzerliğin belirgin örneklerini oluşturmaktadır (Köksal, 2013). Ahilik ve Bektaşiliğin ritüellerinin bazılarının birbirinden geçtiğini dile getiren Gölpınarlı (1950) inanış ve erkân bakımından ikisini birbirinden ayırmanın zor olduğunu belirtirken; 15. ve 16. yüzyıllarda Bektaşilerin pek çok fütüvvetname yazdığına dikkat çekmektedir. Ahi Evran ve Hacı Bektaş Veli'nin yakın ilişkisi ve Ahi Evran'ın Konya'dan sonra Kırşehir'e gelerek Hacı Bektaş Veli'nin yanına yerleşmesi de bu dönemde Ahilik ve Bektaşiliğin iç içe geçen yönlerinin gelişiminde etkili olabilir.

Ahiliğin en bilinen boyutu meslek örgütü olarak örgütlenmesidir. Ahilik örgütlenmesinde sanatkârlara işyerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilmektedir. Ahilik şecerenameri bu bağlamda yol göstericidir. Şecerename, Ahinin mesleki bilgisinin hangi püre dayandığını, hangi meslek ve sanatı anlattığını içermekte ve işyerinin ruhsat

ve bonservisi niteliği taşımaktadır (Hacıgökmen, 2007). Bu yönüyle Ahilik, mesleğin yüceltildiği ve titizlikle kurallarının oluşturulduğu bir yapılanma arz etmektedir. Mesleği öğretilen duyulan saygı ve hürmet, Ahiliğin kendi içindeki usta-çırak ilişkisini ve hiyerarşik yapısını da güçlendirici bir etkiye sahiptir. Ahi kuruluşlarının iktisadi alanda; meslek sınırlaması, merkezi toplama ve dağıtım sistemi, izinsiz mal alım ve yüksek fiyatla hammadde alım yasağı gibi uygulamaları söz konusuysen hukuki olarak; cezalandırma, iş yeri kapatma, çıraklığa düşürme, börtük alma (şapkanın alınması), ocaktan kovulma, sopa ve para cezası ya da cezanın affı gibi iç ve dış hukuk kuralları söz konusudur (Köksal, 2011). Bu yönüyle Ahilik, her meslek grubu için detaylıca kuralları oluşturulmuş kapsamlı bir nitelik taşır. Bu kapsamlılık üretici-tüketici ve üretici-üretici arasındaki rekabet, düşmanlık ve sürtüşmelerin önüne geçmiştir (Çağatay, 1974). Kural ihlalleri konusunda kendi yaptırım sistemini de içeren kurallar sistemi, ahiliğin uzun süreli varlık gösterebilmesinde etkili olmuştur. Kendi yaptırımına sahip olması, ahiliğin özerkliğini de yansıtmaktadır. Mesleki nitelikteki bu örgütlenme biçimi, üyeler arasında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın gelişmesini de sağlamıştır.

Anadolu'da Ahilik, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına katkı sunarak siyasal bir etki yaratmıştır. Ayrıca bu siyasal etki Ahilerin fetihlere katılması, istihbarat hizmeti sunmasıyla da güçlenmiştir (Çandır ve Aydın, 2021). Ahilik Selçuklu Devleti Dönemi'nde sivil toplum örgütü niteliği de taşımakla birlikte; 15. yüzyıldan itibaren sosyoekonomik işlevine dönmüş ve Anadolu'da toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli rol üstlenmiştir (Mahiroğulları, 2011). Ahilik bir eğitim kurumu, bir dayanışma ağı ve toplumsal yaşamın organizasyonunda belirleyici bir kurumdur. Ahilik sivil toplum örgütü olarak ele alınabilir.

1.2. Ahiliğin Bir Kolu Olarak Bâciyân-ı Rûm

Selçuklu döneminde, Türkler Müslüman bir topluluktur. Bu dönemde hayatın her alanında kadın ve erkek arasında keskin hiyerarşik bir ilişki olmadığı bilinmektedir. Selçuklu döneminde kadının toplumsal konumunu gözlemleyebildiğimiz alanlardan biri sanat eserleridir. Bu dönem genel olarak hayatın ortak paylaşılmasıyla belirginleşmektedir. Dönem eserleri incelendiğinde kadının birey olarak eşit tasviri, resimlerde eşit boyda hiyerarşik olmayan boyutlandırma kullanılması, kadın ve erkeğin birbirine dönük iletişimin sergilenmesi, giyim kuşamda benzer nakış ve işlemelerin olması ve kadınlara saygının olduğunu anlatmaktadır (Tekin, 2014). Sanat eserlerindeki söz konusu izlenimler, dönem hakkında önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Toplumsal yaşamın birlikte paylaşılması, sanat ve ticaret yaşamında da kadın ve erkeğin işbirliği geliştirebileceği konusunda fikir vermektedir. Selçuklu Dönemi'nde Moğol istilasına kadar Ahilik teşkilatı, güçlü bir toplumsal ve ekonomik yapıdır. Ahilik teşkilatının güçlü olduğu dönem, Bâciyân-ı Rûm açısından da güçlü bir dönemi tasvir etmektedir. Çünkü Bâciyân-ı Rûm Ahiliğin bir kolu olarak da değerlendirilmektedir (Can, 2008; Eroğlu 2022). Bâciyân-ı Rûm, ilk kadın dayanışma derneği olarak, kadın kooperatifçiliğinin ilk temsilini oluşturmaktadır (Öztürk ve Akgöz, 2012). Bâciyân-ı Rûm sadece sanatkâr yetiştirmek için değil; tasavvufi eğitimin de gerçekleştiği, iş ahlakının öğretildiği bir eğitim ocağıydı (Sırım, 2015). Bâciyân-ı Rûm'un kadınlar için bu şekilde çok boyutlu bir yapı olmasında, Ahi Evran'ın ve Fatma Bacı'nın babası olan Evhadeddin-i Kirmani'nin kadınların eğitimine önem vermeleri etkilidir (Sırım, 2015). Fatma Bacı'nın o dönemde eğitim aldığı bilinmektedir. Bâciyân-ı Rûm çalışan kadınların mesleki eğitimlerini sağladığından, çıraklık eğitim merkezleri, kurslarıyla meslek eğitim modelinin de ilk örneklerinden biri olarak da değerlendirilmektedir (Öztürk ve Akgöz, 2012). Dönemin eğitimi, kadınların meslek öğrenme sürecini içeren ve zaviyelerde verilen tasavvufi, ahlaki ve sosyal yaşama ilişkin bilgileri içeren bir eğitimidir.

Bâciyân-ı Rûm var olduğu dönemde pek çok alanda faaliyet göstermiştir. Bâciyân-ı Rûm'un faaliyet alanları ekseninde toplumsal yaşamda yerine getirdikleri işlevleri şu şekilde özetlenebilir (Alyüz, 2022):

1. Ticaret ve sanat alanındaki işlevleri
2. Örucülük ve dokumacılık alanındaki işlevleri
3. Askeri alandaki işlevleri
4. Misafir ağırlama sürecindeki işlevleri
5. Dini-tasavvufi işlevleri
6. Kadınlara iş bulma işlevi
7. Hayır işleriyle uğraşma işlevi

Söz konusu işlevler, toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan bu örgütün önemini göstermektedir. Ahiliğin bir kolu olarak değerlendirilen Bâciyân-1 Rûm'un yetim ve kimsesiz genç kızları himayesine aldığı, onların eğitiminden evlenmesine kadar her süreçte rol oynadığı, sosyal hizmet ve sosyal yardım misyonu da üstlendiği bilinmektedir (Öztürk ve Akgöz, 2012; Paşakapısı Mesleki Eğitim Merkezi, 2011). Aynı zamanda Bâciyân-1 Rûm, Ahi zaviyesine gelen konuklara yemek hazırlama, savaş zamanında ordunun ihtiyaç duyduğu giysi ve savaş eşyalarının onarımı gibi durumlarda da rol oynamıştır (Demir, 2011). Bu yönüyle Bâciyân-1 Rûm sosyal ve ekonomik yaşamın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bâciyân-1 Rûm da Ahilik teşkilatı gibi çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Ahi Evran üretim için sanayi sitelerinin kurulması gerekliliğini savunmaktadır. Bu site biçiminde örgütlenmiş merkezlerde çeşitli işkolları bulunacaktır. Ahi Evran, üretim ve ticareti bütünlüklü bir süreç olarak görmektedir. Bu nedenle Ahi işyerlerinin yanında Bâciyân-1 Rûm'a ait işyerleri de vardır. Bayram, (2016) ve Demir (2011) Kayseri'de kurulan çarşıda, Külahduzlar Mahallesinde Bâciyân-1 Rûm teşkilatının da özellikle örgücülük, dokumacılık faaliyetlerinde bulunduğunu dile getirmekte, aslında Ahilerin pek çok alanda kadınlara ihtiyaç duyduğunu böyle bir zaruret doğduğu için de Bâciyân-1 Rûm'un kurulduğunu savunmaktadır. Yazarlar burada özellikle Ahi Evran'ın mesleği olan deri işlemeciliğinde kullanılmayan yün vb. ürünlerin, örgü ve dokuma işiyle kadınlar tarafından değerlendirilmesi üzerinde durmaktadır. Sadece Kayseri'de değil, Konya, Ankara, Karaman, Sivas, Kırşehir'de de Ahi teşkilatıyla birlikte Bâciyân-1 Rûm'un kurulduğu ve faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Gökbel, 2019). Ahilik teşkilatı için geçerli olan ilkelerin ve örgütlenme yapısının Bâciyân-1 Rûm için de geçerli olabileceği yaygın olarak kabul edilmektedir. Örucülük ve dokumacılığa yöneltilen kadınlar, debbağların (deri işleme Ahi Evran'ın mesleğidir) derilerinin yünlerini işleme ve değerlendirme yoluna gitmişler ve Selçuklu Devleti'nin de desteğini alarak, Ahilik teşkilatı sanayi tesisleri (sadece Konya'da 31 tane) ve çarşılar kurmuşlardır (Bedirhan, 2004). Dönemin ticarete konu olan kadın el sanatları örgü, oya, dantel, nakış, dokuma, kilim, halı dokuma, çadır imalatı, keçecilik, kumaşçılık ve terzilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Korunur, 2023). Ancak bütün bu sanat kollarında Bâciyân-1 Rûm'un varlık gösterdiğine ilişkin bir bilgi söz konusu değildir. Ulaşılan bilgiler arasında Bâciyân-1 Rûm'daki kadınların sanatlarını gelenek halinde ve ilkesel biçimde sürdürdüğü, Ahilikte olduğu gibi Bâciyân-1 Rûm'da da üstat rehberliğinin önemli ve caiz kabul edildiği, mesleğe girmek için üstada sahip olmadan makbul ve mübarek olunamayacağı düşünülmektedir (Bayram, 2002). Bu yönüyle Bâciyân-1 Rûm, ahiliğin rehberliğinde bir kadın örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bâciyân-1 Rûm, aynı zamanda kadın girişimciliğinin ilk örneklerinden biri olarak da değerlendirilmekte ve önemli bir ekonomik paydaş olarak ele alınmaktadır (Akgül, 2021). Bâciyân-1 Rûm'un Moğol saldırıları sonrasında, Ahilerle birlikte uç bölgelere göçlerle sanatlarını taşıdıkları düşünülmektedir.

2.Bâciyân-1 Rûm'un Diğer Yönleri

Bâciyân-1 Rûm, Ahilik teşkilatının olduğu yerlerde faaliyet gösterdiği, Ahilerle birlikte savaşa katıldığı için genelde Ahilik özelliğiyle öne çıkmaktadır. Ancak Bâciyân-1 Rûm'un faaliyet alanları incelendiğinde toplumsal fonksiyonu açısından önemli sonuçlara erişilebilir. Üst başlıkta da belirtildiği gibi Bâciyân-1 Rûm, ticaret ve sanat alanında, askerlik alanında, dini tasavvufi alanlarda ve toplumsal yaşam içinde eğitim, kadınlara iş bulma, çeşitli hayırseverlik faaliyetleri,

zaviyelerde misafir ağırlama gibi pek çok işlevi yerine getirmektedir. Bütün bu faaliyet alanı aslında Bâciyân-ı Rûm'un da çok yönlü bir toplumsal kurum olduğunu göstermektedir. Kendi değer sistemini oluşturabilmiş, toplumla sürekli temas halinde olan, ticari ve askeri bir birim olan Bâciyân-ı Rûm bir sivil toplum örgütü özelliği taşımaktadır.

2.1.İslamiyet Öncesinde Askeri Bir Güç Olarak Türk Kadınları ve Bâciyân-ı Rûm

İslamiyet öncesinde Türk kadınlarının siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki konumu, eşitlikçi bir yapıya sahiptir. Bu döneme ilişkin değerlendirmeler yazıtlarda, vesikalarda, şiirlerde ve destanlarda yer almaktadır. Orhun Yazıtları dolayısıyla Han ve Hatun arasındaki hiyerarşik olmayan ilişki yaygın olarak bilinmektedir. Altay Türklerinde, Göktürklerde ve Uygurlarda kadının toplumsal yaşamdaki rolleri ve kadınlara ilişkin izlenimler oldukça çağdaş bir niteliğe sahiptir. İslamiyet öncesi Türk kadınları hakkındaki belirgin özellikler şu şekilde özetlenebilir (İzgi, 2020): kadın şamanlar, Altay Türklerinde “Kadındağı”nın kadınlık şerefine dikilen bir abide olarak değerlendirilmesi, pek çok destanda erkek kahramanların kadınlar sayesinde başarıya erişebilmesi, tek eşlilik, kadınlar için şiir yazma (ona verilen değer göstergesi), prenses egemenliğinde devlet ve Hatun Şehri denen şehirler kurabilmesi ve prenseslerin de taht kavgasına girişmeleri örnek gösterilebilir. Bunun yanında kadınların borçlarda kefil olabilmesi, Uygurlarda boşanma hakkının kadınlara da tanınması, emirnamelerde han ve hatunun müşterek imzaya sahip olması, Uygurlarda hatunun halk arasındaki anlaşmazlıklara, davalara bakıp yaptırım uygulayabilmesi kadının siyasal toplumsal yaşamdaki konumu hakkında yol göstericidir (İzgi, 2020). Dede Korkut Destanı başta olmak üzere, destanlarda da kadınlara ilişkin kültürel ve toplumsal yansımaları rastlanmaktadır. Oğuzlar cesur ve güçlü kadın ve erkeklerden oluşan bir toplum olarak ele alınmaktadır. Tek eşli aile yapısına sahip olan Oğuzlar 'da ananın hakkı, Tanrı'nın hakkı olarak değerlendirilmekte ve kadın rasyonel ve kendisine danışılan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 2011). Orhun Yazıtları da devlet yönetiminde ve siyasal alanda kadının konumu hakkında bilgi veren önemli tarihsel kaynaklar arasında yer almaktadır. Orhun Yazıtları'nda kadınlar “*Hatun*” sıfatıyla tanımlanmış ve Kağanla siyasal alanda birlikte rol almışlardır. Orhun Yazıtları'nda Hatun ve Kağanın adı birlikte geçmekte ve devletin var olmasında bu durum bir etken olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 2003). Orhun Yazıtları'nda “İlbiğe Hatun'un göğün tepesinden tutup yükseltti” ifadesi hatunun kağan gibi Gök Tanrı'dan kut alması anlamına gelmektedir (Köksel, 2011). Bu durum kadına verilen değer önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Gerek vesikalarda gerek destanlarda gerekse de yazıtlarda kadınlar oldukça etkilidir. Tek eşlilik, borçta kefil olma, şehirlere, devletlere sahip olma, idari işlemlerde müşterek imza gibi örnekler; aile hukuku açısından olmasa da medeni hukuk ekseninde cinsiyet eşitliğinin göstergelerini oluşturmaktadır. Bu durumun yerleşik olmayan Göktürklerden yerleşik yaşama geçen Uygurlara aktarılması, kültürel bir nosyon olarak da bu eşitlikçiliğin egemen, onaylanan ve sürdürülmesi gereken bir yönü olduğunu göstermektedir. İslamiyet sonrasında cinsiyet eşitliğinin tekrar hukuki bir uygulama olarak karşımıza çıkması ancak 1926 yılında yapılan Medeni Kanun'la mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu uygulamalar ve kültürel birikim Cumhuriyet'in kuruluşuyla mümkün olmuş ve kültürün yeniden yaratım sürecinde veri olabilmektedir.

İslamiyet öncesi Türk tarihinde, askeri alanda da kadınlar sürecin eşit paydaşlarıdır. Bu dönemde kadınlar yiğitlik ve kahramanlık özellikleriyle tanınmaktadır. Amazon kadınlığıyla simgeleşen kadın savaşçılık, destanlarda da yer almıştır. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda İskit savaşçılarına ait olan savaş eşyaları üzerinde yapılan DNA testlerine göre, söz konusu eşyaların 1/3'nün 10 ila 45 yaş aralığındaki kadın savaşçılara ait olduğunu aktaran Özcan (2018); kadın ve erkek giyiminin (pantolon) aynı olmasının da bu bağlamdaki önemine vurgu yapmaktadır. 21. yüzyılda dahi savaş, ataerkil bir nitelendirmeye sahiptir. Günümüzün ataerkil dünyasında savaşmak ve dövüşmek bir güç simgesi olarak; kimi zaman erkekliğin ispatı kimi zaman kutsallaştırılmış bir tutum biçiminde yansıtılabilmektedir. Ancak İskitlerde savaş görüldüğü üzere,

kamusal alanda kamusal katılımı gerçekleştiren bir toplumsal eylem gibi değerlendirilebilir. Bu durum İslamiyet öncesi destanlarda kadın savaşçılar açısından da gözlemlenebilir. Kadınlar destanlarda şu şekilde yer almaktadır (Uygur, 2003; Özcan, 2018):

- İskit Türk Kraliçesi Boa'nın Roma İmparatoru Jünstinyen'in isteğiyle 2 beyle savaşması ve kazanması,
- Cengiz Han'ın torunu Ay Yaruk'un kendisini güreşte yenebilecek birisi çıkarsa ancak o zaman evlenebileceği,
- Karakalpak Türklerinin Kırmandeli Destanı'na göre, Kırmandeli'nin kırk yerde bağ diktirme ve dövüşmeye daveti,
- Karakalpak Türklerinin Kırk Kız Destanı'na göre; Kalamuk istilasını Gülayım'ın 40 kadınla savaşarak kazanması,
- Köroğlu Destanı'nda Telli Hatun, Güzel Döne'nin kendisini at binen, karşısına yiğit çıkamayan olarak tanıtmasıdır.

Bu destanlarda kadınlara ayrıca yer verilmiş olması hatta destanın adının örneğin “*Kırk Kız*” olması eşitliğin, ata binme, ok atma, savaş süreçlerine bilfiil katılması önemli göstergeler arasında yer alır. Selçuklu Dönemi sanat eserleri incelendiğinde, tek başına ata binen, silah taşıyan kadın figürlerine rastlanmaktadır (Tekin, 2014). Benzer şekilde Dede Korkut'ta da kadın savaşçılık konusunda önemli örnekler söz konusudur. Dede Korkut'un Bamsı Beyrek bölümünde eşi Banu Çiçek'in ok atma, at koşturma, güreş tutma özelliklere sahip olduğu; Uraz Bey'in esir olduğu ve yaralandığı zaman kırk ince belli kızı ile Burla Hatun'un Oğuz Beyleri'nden önce savaşa yetiştiği; Selcen Hatun'un Kan Turalı Destanı'nda tam kuşamla, ata binip nöbet beklediği, savaşa başladığı bilgilerine yer verilmektedir (Ergin, 2011). Destanlar bilimsel olmasa da kültürel birikimi temsil ettiği için, kadınların toplumsal yaşam içindeki konumu hakkında çerçeve çizmektedir. Kadın ve erkek arasındaki ilişkide bütünüyle bir eşitlik görmek mümkün olmasa da pek çok alanda eşitlikçi bir yapının olduğu gözlemlenebilir. Elbette Türklerin göçebe bir yaşam sürmesi de söz konusu koşulların oluşumunda etkili olabilmektedir.

Bâciyân-ı Rûm da bu geleneğin bir parçasıdır. Aynı zamanda Bâciyân-ı Rûm askeri birlik biçiminde de değerlendirilmektedir. Fuat Köprülü, Broquiere'in eserinde Bâciyân-ı Rûm ile ilgili olarak Dulkadiroğulları Beyliği'ndeki kadın savaşçılardan bahsetmektedir. Köprülü (1991), Dulkadiroğulları Beyliği'nde 30.000 kadar kadın savaşçıların var olduğunu dile getirmektedir. Moğol istilasıyla Ahi ve Bâciyân-ı Rûm üyelerinin uç beyliklere göç ettiği kabul edilmektedir. Hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Tuğrul Bey'in Hamadan önündeki savaşı kaybedip şehre kapanınca, eşi Altuncan Hatun'un askerlerini toplayarak ilk yardıma gelen kişi olduğu bilinmekte (Tekin, 2014) ve devletin kuruluş sürecinde Ahilerin ve Bâciyân-ı Rûm'un büyük katkıları olduğu belirtilmektedir (Bayram, 2016). Diğer yandan 1243 yılında Moğollar Kayseri'ye saldırdıklarında Bâciyân-ı Rûm'un bu saldırıya fiilen karşı koydukları ve savaştıkları kaydedilmiştir (Gökbel, 2019). Anadolu'daki uç beyliklerde savaşan kadınların Bacılardan olabileceğini ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında yine Bacıların önemli bir yere sahip olduğunu belirten Döğüş (2015); zaviyelerin açılmasıyla ve iskân politikalarıyla Bâciyân-ı Rûm'un Türkleştirme ve İslamlaştırma faaliyetlerinde önemli etkileri olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Bâciyân-ı Rûm; Anadolu kadınlarını örgütleyen, ata binen, avlanan, savaşan bir kadın örgütü olmanın yanında iskan politikası ekseninde de belirleyici role sahiptir.

2.2. Vilayetname Ekseninde Fatma Bacı/ Kadıncık ve Bâciyân-ı Rûm'un Bektaşilikle Bağı

Ahi Evran'ın eşi olan Fatma Bacı, Bâciyân-ı Rûm'un kurucusu kabul edilmektedir. Ahi Evran ve Hacı Bektaş Veli arasında yakın bir ilişki ve dostluk olduğu Vilayetname (Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli) kitabında görülmektedir. Kitapta Ahi Evran'a beş sayfa yer verilmiş olmakla birlikte; adı metinde toplam kırk bir kez geçmektedir. Vilayetname'de Ahi Evran'ın gayb erenlerinden olduğu, fütüvvet ehlinin ulusu (yücesi) olduğu dile getirilmekte ve Ahi Evran'ın da “Kim bizi şeyh

edinirse; onun şeyhi Hacı Bektaş Veli'dir" sözüne yer verilmektedir (Gölpınarlı, 1958). Bütün bu değerlendirmeler Ahilik ve Bektaşilik arasındaki benzer ritüeller ekseninde ele alındığında; Bektaşiliğin Ahilik için önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Fatma Bacı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde ise; Fatma Bacı'nın Ahi Evran'ın öldürülmesinden sonra Hacı Bektaş Veli'nin menkıbelerinde yer aldığı, Vilayetname'de geçen Kadıncık Bacı'nın o olduğu iddia edilmektedir (Bayram, 2016). Elbette ki bu değerlendirmeler bilimsel olarak kanıtlanmış olmamakla birlikte aynı dönemde aynı coğrafyada ve benzer gelenek ve ritüellere sahip olmaları bu iddiaları güçlendirmektedir. Bir varsayım olarak dahi Bâciyân-ı Rûm ve Bektaşilik arasındaki ilişkinin, Ahilikle benzer niteliklere sahip olma ihtimali yüksek görünmektedir. Vilayetname 1624 yılında yazılmıştır.

Vilayetname'de Kadıncık Ana, Kadıncık ve Kutlu Melek ifadeleri yetmiş dokuz kez geçmekte ve Kadıncık Ana, erenlerin anası olarak ifade edilmektedir (Gölpınarlı, 1958). Vilayetname incelendiğinde Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık'ın evinde ibadet ettiği, evine yerleştiği ve Kadıncık'ın da erenlere ve ziyaretçilere sofraya kurup, ikramda bulunduğu, tüm malını ve mülkünü bu amaçla harcadığı, kendini bu yola adanmış ifadelerine yer verilmiştir (Gölpınarlı, 1958). Ahilik fütüvvetnamelerinde rastlanan eli açıklık, misafirperverlik, sofranın herkese açıklığı gibi değer sisteminin yansıması bu bağlamda benzeşebilir. Diğer yandan Bâciyân-ı Rûm'un en belirgin özelliklerinden biri, misafir ağırlama becerisi olarak değerlendirilmektedir. Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık'la ilk karşılaştıkları (çamaşır yıkarken) ve yemek istediği andan itibaren Kadıncık'a çeşitli kerametler gösterdiği dile getirilmekte ve Hacı Bektaş Veli öldükten sonra Kadıncık'ın oğlunun onun yerine geçeceğini vasiyet ettiği belirtilmektedir (Gölpınarlı, 1958). Dolayısıyla kitabın bütünü incelendiğinde Fatma Bacı ve Hacı Bektaş Veli arasında güçlü ve karşılıksız bir bağın olduğu görülmektedir. Öyle ki kitapta tüm malını mülkünü erenler yolunda harcayan Kadıncık'ın elinde hiçbir şey olmamasına rağmen en son üzerindeki kıyafeti satarak, misafir ağırladığına ilişkin bir bölüm bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1958). Bu bakış açısı Aşıkpaşazade Tarihi kitabında da yer almaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin Gâziyân-ı Rûm, Âhiyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm'u değil de Hatun Ana denilen Bâciyân-ı Rûm'u tercih ettiğini (ihtiyar etdi), onu kız edinerek, kerametini gösterdiğini belirtmektedir (Öztürk, 2013). Dolayısıyla Hatun Ana ve Kadıncık'ın aynı kişileri temsil ettiği iki farklı kaynak üzerinden anlaşılabilir. Her iki kaynaktan da onu kızı/bacısı gibi gördüğü ve kerametini gösterdiği benzer biçimde yer almaktadır. Bektaşilik ve Bâciyân-ı Rûm arasında kurulabilecek bağlardan biri de Bektaşilikte tarikattan olan kadınlara "bacı" olarak hitap edilmesidir (Köprülü, 1991). Bunu yanında Bektaşiliğin genel olarak kadına daha eşitlikçi bir yaklaşım sergilemesi de Moğol istilasından sonra Bâciyân-ı Rûm üyelerinin bu tarikatta görece daha fazla yer bulabileceği iddiasını güçlendirmektedir.

3. Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı'nın Sivil Toplum Örgütü Olarak Ele Alınmasının Nedenleri

Medeniyetle ilişkilendirilen sivil toplum, kamusal alan- özel alan tartışmasıyla ve devletten özerkleşmeyle tanımlanmaktadır (Ehrenberg, 2017). Avrupa'da modern sivil toplumun doğuşu yaklaşık olarak 12. yüzyıla rastlamaktadır. Türk tarihinde ise sivil toplum analizleri sıklıkla, Osmanlı Devleti'nden itibaren Batı'dan farklı yönleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Antik Yunan sivil toplum analizlerinin ötesinde Avrupa'da bugün anladığımız biçimiyle sivil toplumun oluşumunda iki etkili gelişme söz konusudur: kentlerin tüzel kişilik kazanması ve ticari hayatın canlanması. Özetle; feodal sistemin çözülmesi sürecinde kentlerde yaşayan tüccar, küçük esnaf ve sanayicilerden oluşan kentlilerin, feodal asillerle uzlaşısı sonucunda kimlik ve tüzel kişilik kazanan kentlerin, kendini idare eden birimlere ve güç kümesine dönüşerek kentin dışına taşması ve parlaments (kendi yargı organları), etats (danışma organları) gibi yapıları oluşturmasıyla sivil toplumun ilk unsurları oluşmaya başlamıştır (Mardin, 2008). Bu yapılanma özerkliğini koruyarak, kamusal alanda devletin dışında aktörler oluşturmuştur. Gönüllülük, yardımlaşma, dayanışma ve politika önerileri sunma becerisiyle sivil toplum, bugünün dünyasında demokratikleşmenin göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Geçmişte olduğu gibi

bugün de devlet güdümü ve müdahalesi, sivil toplumu etkisizleştiren, devleti merkezileştiren ve hegemonik bir güç olarak kurgulayan bir eğilimi yansıtır.

Türk tarihinde sivil toplumun izleri yoğun olarak Osmanlı Devleti'nde aranmaktadır. Osmanlı Devleti'nde sivil toplum örnekleri arasında Millet Sistemi, Lonca teşkilatı ve tarikatlar yer almaktadır (Erdoğan Tosun, 2001). Osmanlı Devleti öncesinde ise sivil toplumun izlerini Ahiliğe dayandıran sınırlı sayıda çalışma söz konusudur. Bilindiği gibi günümüzün meslek odaları olan Lonca teşkilatı, Ahiliğin devamı niteliğindedir. Ahilik ve Lonca teşkilatları birebir aynı nitelikte değildir. Ancak meslek odalarının geçmişteki bir yansıması niteliğinde ele alabileceğimiz Ahilik teşkilatı, kendi içindeki özerkliği ve kendi kurallarına bağlılığı nedeniyle sivil toplum unsuru olarak ele alınabilmektedir. Ahiliği sivil toplumun bir parçası olarak nasıl değerlendirebileceğimiz sorusu incelendiğinde ahilikle ilgili şu bilgilere ulaşılmaktadır (Yeşil ve Kart, 2019):

- Türk yönetim geleneğinde yöneten ve yönetilen arasında hiyerarşi olmasa da, yönetenin kurallarına uyma, yönetilene karşı sorumluluk anlayışının bir yansıması olarak, ahiliğin kendi hiyerarşik yapılanması (her çırağın iki yol arkadaşı, bir yol atası, bir üstadı, bir piri olması) ekseninde itaat- sorumluluk ilişkisini sürdürmesi,
- Ekonominin amaç değil araç olarak; kişinin muhtaçlıktan kurtulması ve muhtaçla dayanışması doğrultusunda sosyal yardımlaşma, dayanışma ve sosyal hizmet üreticisi olması,
- İnsan kaynağı yaklaşımında insan merkezli bir çerçeve çizerek, insanın gelişmeciliği, ahlaklılığı, sömürü karşıtlığı, dayanışmacılığı çerçevesinde sosyal adalet ve sosyal dengenin inşası,
- Başta dini değerlerle bireyin otokontrolünü sağlayabilmesini teşvik ederek, zaviyelerdeki toplumsallaşma süreciyle toplumsal sorun ve gelişmelerden haberdar olma,
- Güçlü siyasal otorite boşluğunda ahiliğin yerel otorite birimi olabilmesi,
- Ordunun sefer sürecinde ihtiyaçlarının temininde, ilgili güzergâhtaki ahilerin sorumluluk üstlenmesi,
- Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması sürecinde sosyal kontrol ve uzlaşma mekanizması olarak, yerleşik yaşamın toplumsal kurallarına uyumunda rol almasıdır.

Ahiliğin sivil toplum özelliği gösterdiği konusunda Okumuş (2020) da ahiliğin ekonomik amaç ve toplumsal sorumluluk ilişkisi, çok boyutlu kültürel gelişim, güçlü organizasyon ve kurumsallık, disiplin ve denetim, sosyal yardım ve mesleki birlik çerçevesindeki rollerine dikkat çekmektedir. Ahiliğin dini, ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi fonksiyonları vardır (Karakaş, 2017). Bu fonksiyonlarının yanında bu teşkilatın Bektaşî tarikatıyla olan ilişkisi de onun özerk yapısını desteklemekte ve sivil toplum gibi değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Ahilik özerk yapıda, yarı resmi bir niteliğe sahip olmakla birlikte devletin denetiminde olduğuna dair kanıt bulunmamaktadır (Keleş, 2017). Bu da onun bir sivil toplum örgütü olarak değerlendirilebileceği iddiasını güçlendirmektedir.

Bâciyân-ı Rûm Türkmen kız ve kadınlarından oluşmaktadır. Dünyanın bilinen ilk kadın örgütüdür. Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili dört unsurdan biridir. Bu dönem Türk kadınları dünya için oldukça çağdaş örnek oluşturmaktadır. Bâciyân-ı Rûm, tarihsel, kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi öneme sahiptir. Dönemin sivil toplum örneklerinden birini de oluşturmaktadır. Bu iddia ise Bâciyân-ı Rûm'un ahiliğin bir kolu olarak değerlendirilmesiyle ilgilidir. Hem ahilik hem de Bâciyân-ı Rûm için sosyoekonomik yaşamın değer sistemi de kimi ortak değerlere dayanmaktadır. Bu değerler; "iş ve hayatında güvenilir olmak, hizmette ayırım yapmamak, güzel ahlaklılık, ahde vefa, iyi ve tevazuu sahibi olmak" vb. biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Öztürk ve Akgöz, 2012). Diğer yandan Ahilikte olduğu gibi Bâciyân-ı Rûm içinde de her bacının sanatını öğrendiği "*usta bacısı*" bulunmakta ve bu usta, ilgili bacıdan mesleği boyunca sorumlu olmaktadır (Akgül, 2021). Bâciyân-ı Rûm kimi Selçuklu yöneticileri tarafından desteklenmiş, kimilerince ise

desteklenmemiştir. Bu nedenle de devletle doğrudan organik bir bağa sahip olduğu iddia edilemeyeceği gibi, devletin himayesinde olduğu da iddia edilemeyecektir. Ancak siyasi otorite boşluğunda Ahiliğin yerel otorite merkezi olması, Bâcıyân-ı Rûm'u da Ahilik ekseninde yerel otorite unsurlarından biri haline dönüştürür. Çünkü Bâcıyân-ı Rûm hem askeri bir birlik hem de ekonomik bir örgüttür. Avrupa'da olduğu gibi Bâcıyân-ı Rûm'un parlaments veya etats biçiminde değerlendirilebileceğine ilişkin bilimsel verilere ulaşmak, kaynakların sınırlılığı açısından mümkün görünmemektedir. Bâcıyân-ı Rûm'u dernek olarak ifade eden Öztürk ve Akgöz (2012) onun, sosyal barışı sağlayan, yerleşik hayata geçişte sosyal adaleti gerçekleştirmeye çalışan yönüne vurgu yapmaktadır. Vakıf kayıtları ekseninde Bâcıyân-ı Rûm, zaviye kuran ve idare eden bir niteliğe sahiptir (Çubukçu, 2015). Bâcıyân-ı Rûm sosyal hizmet üstlenicisidir. Yardıma ve bakıma muhtaç kadınlar için alternatif bir kamu hizmeti sunucusudur. Kadınların sosyoekonomik yaşama katılımında ve kadın yoksulluğuyla mücadelede önemli işleve sahiptir. Bu yönleriyle Bâcıyân-ı Rûm, kendi dönemi açısından sivil toplum niteliği taşımaktadır.

4.Sonuç

Ahilik, Anadolu'nun kimliğidir. Selçuklu Devleti döneminde siyasi otoritenin kurulmasını sağlayan, Anadolu'nun Türkleşmesine önemli bir katkı sunan Ahilik, toplumsal ve sosyoekonomik fonksiyonlarıyla bir sivil toplum örgütü niteliğindedir. İyilik, paylaşma, dayanışma, kendinden çok başkasını düşünme, dürüstlük gibi ahlaki ilkeleri değer yargısı olarak kabul eden Ahilik, kamusal iyi karşısında diğerkâm bir tutuma sahiptir. Yani söz konusu kamusal iyi ya da fayda karşılığında herhangi bir şey beklemeyen Ahiler, “almaktan çok vermeyi” esas almışlardır. Cömertlik, cesaret ve birlik düşüncesinin egemen olduğu Ahilikte, hep birlikte hedefe yürümek düşüncesi esastır. Bu birliktelik Türk göçebe yaşamının bir sonucu olarak da ele alınabilmektedir. Ancak Ahiler arasında ilişki, Türklerin Anadolu'da güçlü bir kimlik oluşturabilmesinde etkili olmuştur. Anadolu Ahileri, Anadolu Gazileri, Anadolu Abdalları ve Anadolu Bacıları bu sürecin ortak paydaşlarıdır.

Türk kadınlarından oluşan tarihin bilinen ilk kadın Ahi örgütü Bâcıyân-ı Rûm'dur. Bâcıyân-ı Rûm, sadece Ahiliğin bir kolu değil, savaşçı, zaviyelerde yetişen, eğitim alan çok yönlü bir kadın örgütüdür. Kendi döneminin en çağdaş örneğini oluşturmaktadır. Zira Bâcıyân-ı Rûm, kadınların ekonomik yaşamda tek başına ayakta kalabilmesini ve ekonomik yaşama eşit katılabilmesini sağlamıştır. Mesleğin öğrenilme usulü de benzer niteliklere sahiptir. Çünkü kadınlara da usta bacı mesleğin inceliklerini öğretmektedir. Ancak bu durum tam anlamıyla dönemde bir cinsiyet eşitliği iddiası barındırmadığı gibi bu durum beklenmez de. Anadolu'nun Türkleştirilmesinde rol alan Bâcıyân-ı Rûm, Türklerin yerleşik yaşama geçişinde de önemli misyona sahiptir. Yerleşik yaşamla birlikte meslek ve sanat öğrenmesi teşvik edilen erkekler Ahi teşkilatı içinde sosyoekonomik yaşamda yer alırken; kadınlar Bâcıyân-ı Rûm içinde yer almışlardır. Ahiler ve Bâcıyân-ı Rûm yeni yaşam biçiminin, yeni normların oluşturulması ve toplumsallaşmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu yönüyle toplumsal ve siyasal alanda her iki örgütün de dönüştürücü bir etkisi olduğu, kamusal yaşamı düzenlemede bir sivil toplum özelliği taşıdığı söylenebilir. Sivil toplumun doğrudan ekonomik bir fonksiyonu bulunmamakla birlikte, üyeler arasında gerçekleştirdiği iletişim, müzakere, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ile toplumsal, siyasal ve sosyal sorunlara yönelik farkındalık geliştirme nitelikleri hem Ahi hem de Bâcıyân-ı Rûm teşkilatları için geçerlidir. Bâcıyân-ı Rûm, kadınların meslek öğrenebildiği, kimsesiz ve yoksul kadınlara hızlıca ulaşan ve onları bu ağ ile destekleyen bir niteliğe sahiptir. Bâcıyân-ı Rûm bir sosyal hizmet üstlenicisidir. Diğer yandan devletle organik bir bağa sahip değildir, devletle dikey bir ilişkisi yoktur. Bu nedenle devletten özerktir. Ahiliğin değer sistemi Bâcıyân-ı Rûm içinde geçerlidir. Dolayısıyla gerekçelendirilmiş, eğitimle aktarılan, sosyal dayanışma ve sosyal barışı esas alan, ahlaki değer sistemi ve bu sistemin aksatılmaksızın uygulanması onun özerk yapısını ve prestijini desteklemiştir. Bâcıyân-ı Rûm'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da rol aldığı bilinmektedir. Askeri bir güç olarak, Türk kadınının geleneksel savaşçı kimliğinin bir yansıması olan Bâcıyân-ı

Rûm, Moğol istilalarının etkisiyle kendi değer sistemi ve yaşam biçimini Anadolu'nun çeşitli yerlerine taşımıştır. Bugün kırsal kesimlerde kadınlar tarafından sürdürülen halı, kilim dokumacılığı, örgücülük gibi el sanatlarının Bâciyân-ı Rûm'dan bugüne ulaştığı iddiaları söz konusudur. Bu nedenle Bâciyân-ı Rûm tarihsel öneme sahiptir.

Kaynakça

- Akgül, D. (2021). Kadının iş hayatına katılımında Bacıyân-Rûm teşkilatı ve TOBB İl Kadın Girişimciler Kurullarının katkıları. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı), 114-131. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2078772>.
- Alyüz, S. B. A. Ahilik ve Bacıyan-ı Rum ile sosyal hizmetin temel fonksiyonları açısından karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(10), 39-51. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2243053>.
- Anbarlı, Ş., & Acar, A. (2005). Bir Selçuklu ve Osmanlı örgütlenme örneği olarak Ahiliğin yapısı ve fonksiyonları. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-113.
- Âşıkpaşazâde, Â. T. (2013). *Osmanlı Tarihi (1285-1502)*. Ed. Necdet Öztürk, İstanbul: Ötüken Neşriyat..
- Batuta, İ. (1981). *İbn Batuta seyahatnâmesi'nden seçmeler* (Vol. 485). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Barkan, Ö. L. (1942). Kolonizatör Türk Dervişleri. *Vakıflar Dergisi*, 2(2), 279-304. <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/kolonizator-turk-dervisleri.pdf>
- Bayram, M. (2016). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum Anadolu bacılar teşkilatı*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bayram, M. (2002). Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı. *Türkler Ansiklopedisi*, 6, 365-377.
- Bedirhan, Y. (2014). Türkiye Selçuklularında dış ticaret. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 371-402. doi : 10.7827/TurkishStudies.7011.
- Can, S. (2008). *Selçuklular döneminde kadın* (1040-1308), İstanbul: Ufukötesi Yayınları.
- Çağatay, N. (1974). *Bir Türk kurumu olan ahilik*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çandır, M., ve Aydın, Y. (2021). Ahilik teşkilatının Türk kültürünün aktarımındaki rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Türk Kültürünü Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran Özel Sayısı ,769-785. doi: 10.21054/deuifd.1051892
- Çubukçu, H. (2015). Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu tasavvufundaki yeri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 217-231. doi: 10.16947/fsmiad.88751
- Demir, S. (2011). Bacıyan-ı Rum teşkilatı. Ed. Ali Çavuşoğlu *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiriler Kitabı*, içinde (ss. 200-204) , 20-22 Eylül 2011 Kayseri.
- Döğüş, S. (2015). Kadın alplardan bacıyân-ı rum'a (Anadolu bacıları teşkilatı); Türklerde kadının siyasi ve sosyal mevkii. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 127-150. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksusbd/issue/10292/126250>.
- Ehrenberg, J. R. (2017). Civil society. in *civil society, Second Edition*. New York University Press.
- Erdoğan Tosun, G. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri* (Vol. 32). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eroğlu, S. (2022). *Selçuklularda düğün gelenekleri*, [Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gökbel, A. (2019). Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları), *Ahiname*, 6, 40-43. <https://www.ahievran.org/uploads/files/617fd499143bd.pdf>.
- Gölpınarlı, A., ve Veli, H. B. (1958). *Manakb-ı Hacı Bektâş-ı Velî" Vilâyet-nâme"*. (Yayına Haz. Esat Korkmaz), İstanbul: Can Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1950). *İslâm ve Türk illerinde fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2007). Ahî şecere-nâmelerinin tarihî temeli ve yazılış sebepleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(23). 107-115. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184334>.
- İzgi, Ö. (2020). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karakaş, A. (2017). Çok yönlü bir sivil toplum örgütü: ahilik. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-20. <https://doi.org/10.46452/baksoder.368867>.
- Keleş, B. (2017). Bir esnaf teşkilâtı olan ahiliğin idari ve mesleki yapısına genel bir bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(231), 137-156. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda/issue/59785/862510>
- Koronur, H. (2023). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde aile, kadın ve evlilik. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 9(74), 4304-4312. DOI : 10.29228/smryj.71509
- Köksal, M. F. (2013). Ayin, erkân ve adap benzerlikleri açısından ahilik-bektaşilik münasebeti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 59-70. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580873>
- Köksal, M. F. (2011). *Ahilik bilgisinin temel kaynaklarından ahi şecerenâmeleri*. Ahilik Uluslararası Sempozyumu "Kalite Merkezli Bir Yaşam" 20-22 Eylül 2011-Bildiri Kitabı içinde (ss. 273-297). Kayseri: Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Birliği Yayınları.
- Köksel, B. (2011). Orhon Yazıtları'nda kadın. *Humanities Sciences*, 6(2), 331-341.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mahiroğulları, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı döneminde kurumsal bir yapı: ahilik/gedik teşkilatı ve sosyo-ekonomik işlevleri. In *Journal Of Social Policy Conferences* (No. 54. 139-154). İstanbul Üniversitesi. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9305>.
- Mardin, Ş. (2008). *Türkiye'de toplum ve siyaset*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). Türkiye'de ahilik araştırmalarına eleştirel bir bakış. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri Kitabı*, içinde (ss. 129-138). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Okumuş, E. (2020). Sivil toplum boyutunda ahilik. *6. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 90-108). <https://www.ahievran.org/uploads/files/61ab69a19f8c5.pdf>.

- Özcan, E. S. (2018). İskitlerden Bâciyân-ı Rûm'a, Türk kadınının dönüşen yaşam tarzı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 29, 169-183. doi: 10.20427/turkiyat.437624
- Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin tarihsel–toplumsal temelleri ve temel toplumsal fonksiyonları–sosyolojik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 57-78. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2153205>
- Öztürk, Y.K. ve Akgöz, S.S. (2012). Anadolu kadınlar birliği Bacıyan-ı Rum modelinden yeni nesil kadın kooperatifçiliğine ahilik felsefesinin izleri. 2. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 839-842), Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- Paşakapısı Mesleki Eğitim Merkezi (2011). *Ahilik Kitapçığı*, İstanbul.
- Sırım, V. (2015). Osmanlı kadınının ekonomik hayata etkin katılımı: Bacıyân-ı rûm örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 118-125. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84825>
- Tabakoğlu, A. (2006). Osmanlı içtimai yapısının ana hatları. (Der.) M. Zincirkıran. *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (ss. 35-54) Bursa: Dora Yayınları.
- Tekin, B. B. (2014). Selçuklu kültüründe Kadın'ın konumu: sanat eserlerinden hareketle karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 9(10), 991-1008. doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7252>.
- Uygur, C. V. (2003). Karakalpak edebiyatında kadın. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 251-280. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/258158>.
- Yeniterzi, E. (1964). Türk edebiyatında manzum Fütüvvet-Nâmeler. Şahin, H. (Ed.) *Türkiye Selçuklu, beylikler ve erken Osmanlı döneminde ahiler*”, *Hız Peygamber ve fütüvvet* içinde (ss. 151) İstanbul: Nefes Yayıncılık.
- Yeşil, R. ve Kart, M. (2019). Müslüman Türk medeniyeti inşasında bir sivil toplum kuruluşu olarak ahilik, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2462-2483. doi: 10.33206/mjss.528387.